

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

**POVEZANOST RODITELJSKOG PONAŠANJA, LOKUSA
KONTROLE KOD ADOLESCENATA I NJIHOVE PODLOŽNOSTI
VRŠNJAČKOM UTJECAJU**

Diplomski rad

Mirna Salamon

Mentor: Dr. sc. Dinka Čorkalo Biruški

Zagreb, 2007

SADRŽAJ:

| | |
|--|--------|
| Uvod..... | 1 |
| Teorija socijalnog učenja i lokus kontrole..... | 1 |
| Konformizam i vršnjački utjecaj..... | 4 |
| Povezanost lokusa kontrole i socijalnog utjecaja..... | 6 |
| Roditeljsko ponašanje..... | 7 |
| Povezanost roditeljskog ponašanja i lokusa kontrole..... | 9 |
| Problemi istraživanja i hipoteze..... | 11 |
| Metodologija..... | 12 |
| Sudionici..... | 12 |
| Mjerni instrumenti..... | 13 |
| Postupak..... | 15 |
| Rezultati..... | 16 |
| Rasprava..... | 22 |
| Zaključak..... | 27 |
| Literatura..... | 28 |

Sažetak

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati spolne i dobne razlike u lokusu kontrole i podložnosti vršnjačkom utjecaju, te provjeriti postojanje veze između percipiranih roditeljskih ponašanja, lokusa kontrole kod adolescenata i njihove podložnosti vršnjačkom utjecaju. Istraživanje je provedeno u dvije zagrebačke gimnazije. Ispitanici su bili učenici prvih i četvrtih razreda, po tri odjeljenja, ukupno 73 ispitanika i 85 ispitanica. Primjenjene su Rotterova skala unutarnjeg prema vanjskom mjestu kontrole potkrepljenja (Rotter, 1966), Upitnik roditeljskog ponašanja (URP, Kuterovac-Jagodić, Keresteš, Brković, 2007) i Upitnik vršnjačkog utjecaja (Lebedina-Manzoni, Ricijaš, 2006). Dobivene spolne razlike ukazuju na ekternalniji lokus kontrole kod adolescentica, i veću podložnost vršnjačkom utjecaju adolescenata. Pokazala se značajnom dobna razlika u lokusu kontrole; stariji učenici su ekternalniji. Adolescenti internalnijeg lokusa kontrole percipiraju roditeljsko ponašanje oca kao pozitivnije, nije nađena značajna povezanost lokusa kontrole s drugim dimenzijama roditeljskog ponašanja, niti s vršnjačkim utjecajem. Percepcija negativnog roditeljstva oba roditelja značajno je povezana sa većom podložnosti vršnjačkom utjecaju

Ključne riječi: lokus kontrole, roditeljsko ponašanje, vršnjački utjecaj, adolescenti

Abstract

The aim of this research was to examine gender and age differences in locus of control and susceptibility to peer influence, and to examine the relationship between perceived parental behavior, locus of control in adolescents and their susceptibility to peer influence. The research was conducted in two gymnasiums in Zagreb. The participants were first- and forth- grade students, 3 classes of each – 73 male and 85 female participants in total. Tests used were Parental Behavior Questionnaire (URP, Kuterovac-Jagodić, Keresteš, Brković), Rotter's Internal-External scale (Rotter, 1966) and Peer Influence Questionnaire (Lebedina-Manzoni, Ricijaš, 2006). The results point to a more external locus of control in female adolescents, and greater susceptibility to peer influence in male adolescents. Results point to a more external locus of control in older students. Adolescents with more internal locus of control perceive fathers' parental behavior as more positive. A relationship between locus of control and other dimensions of parental behaviour and peer influence was not found. Perceived negative parenthoud of both parents is significantly correlated to greater susceptibility to peer influence

Keywords: locus of control, parental behavior, peer influence, adolescents

Uvod

Teorija socijalnog učenja i lokus kontrole

Rotterov koncept o mjestu kontrole potkrepljenja, odnosno lokusu kontrole, razvijen je u sklopu teorije socijalnog učenja. Rotter je pošao od Skinnerovih istraživanja po kojima je ljudsko ponašanje pod stalnom kontrolom učinaka koje proizvodi. Integrirajući biheviorističke S-R teorije potkrepljenja s kognitivnom teorijom polja, Rotter je u svojoj teoriji socijalnog učenja podjednaki ponder dao i varijablama koje se odnose na individualne razlike kao i situacijskim parametrima (Knezović, 1981).

Prema Pharesu (1976) sljedeće su pretpostavke najvažnije u teoriji socijalnog učenja:

1. «Jedinica istraživanja pri proučavanju ličnosti je interakcija između pojedinca i njemu bitne okoline» (Rotter, 1954, str. 85, prema Phares, 1976).

Za ponašanje su važne i determinante ličnosti i determinante okoline, pri čemu pojedinac ne odgovara na objektivne značajke okoline, već subjektivno, na osnovi svojih specifičnih prošlih iskustava.

2. Teorija naglašava naučeno socijalno ponašanje. Za socijalnu interakciju značajniji su usvojeni stavovi, vrijednosti i očekivanja, od bioloških determinanti kao što su hormoni i instinkti.
3. Ličnost je dosljedna u reakcijama, pa iako su iskustva pojedinca s okolinom različita, međusobno su povezana, a povezuje ih pojedinčeva ličnost i njezine stabilne komponente. Nova iskustva obilježena su akumuliranim znanjima prethodnih iskustava. Što je čovjek stariji, dosljedniji je u svojim reakcijama.
4. Teorija naglašava i opće i specifične determinante ponašanja, odnosno smatra da je ponašanje određeno kako situacijski specifičnim faktorima, tako i dispozicijama ličnosti.
5. Ljudsko ponašanje ima svrhu. Ponašanje je cilju usmjereno, i to prema *zakonu efekta*: ako je događaj okarakteriziran kao pozitivan, ponašanje koje je dovelo do događaja ponavljat će se, ako je posljedica ponašanja okarakterizirana kao negativna, izbjegavat će se ponašanje koje je dovelo do tog efekta.

6. «Pojava nekog ponašanja determinirana je ne samo prirodom i značajnošću ciljeva i potkrepljenja, nego i očekivanjem osobe da će do cilja stvarno i doći» (Rotter, 1954, str. 102, prema Phares, 1976). Očekivanje da će određeno ponašanje dovesti do željenog cilja ovisi o prošlim iskustvima sa sličnim ponašanjima i njihovim ishodima.

Pri određivanju najvjerojatnijeg ponašanja iz skupa mogućih u određenom trenutku, najvažnije su ove varijable: vrijednost potkrepljenja, «stupanj preferencije određenog ishoda ako je vjerojatnost svih ishoda jednaka» (Rotter, 1954, str. 107, prema Phares, 1976), očekivanje, «subjektivna vjerojatnost za pojavu određenog potkrepljenja kao posljedica ponašanja pojedinca u nekoj situaciji» (Rotter, 1954, str. 107, prema Phares, 1976), i psihološka situacija, odnosno subjektivna procjena objektivne situacije.

Ljudi nastoje situacije u kojima se nalaze kategorizirati kako bi ih što uspješnije savladali i to na način koji će im koristiti u novim situacijama. Jedna od kategorizacija su i generalizirana očekivanja uspjeha i neuspjeha na temelju prošlih sličnih iskustava. Očekivanje generalizirano iz prošlih sličnih iskustava je stupanj u kojem ljudi vjeruju u unutarnju ili vanjsku kontrolu potkrepljenja.

Neki ljudi razvijaju uvjerenja da ono što im se događa ovisi o njihovom vlastitom ponašanju i da je tako pod kontrolom njihovih vlastitih postupaka, a drugi smatraju da su događaji koji im se događaju uvjetovani srećom, sudbinom, drugima koji imaju moć i sl. Rotter pojmove unutarnjeg i vanjskog mjesta kontrole potkrepljenja definira ovako: «Kad neka osoba interpretira potkrepljenje koje slijedi njezinu vlastitu akciju kao nezavisno od vlastitog ponašanja, tada se u našoj kulturi takvo zbivanje tumači kao rezultat sreće, slučaja, sudbine, kao posljedica kontrole od strane nekih drugih ljudi koji imaju moć ili kao nepredvidivo zbog velike složenosti okolinskih sila. Kad netko tumači događaje na ovaj način onda to nazivamo uvjerenjem u vanjsku kontrolu ili eksternalni lokus kontrole. Ako osoba interpretira neke događaje kao rezultat vlastitog ponašanja ili vlastitih relativno trajnih karakteristika govorimo o uvjerenju u unutarnju kontrolu ili internalni lokus kontrole» (Rotter, 1966, str. 1, prema Phares, 1976).

Na uvjerenje o mjestu kontrole može se gledati kao na očekivanje proizašlo iz specifične situacije, ili kao na relativno stabilnu karakteristiku koju osoba pokazuje iz situacije u situaciju. Važno je naglasiti da iako generalizirano vjerovanje osobe o mjestu kontrole utječe na njezino ponašanje, svoj doprinos ima i specifična situacija. Ukoliko specifična situacija ima očiglednu vezu ponašanje – posljedica, smanjena je važnost generaliziranog očekivanja, i obrnuto, ukoliko je u situaciji naglašeno nepostojanje te veze.

Lokus kontrole nije tipološki koncept. Ljude ne možemo grubo podijeliti na one s internalnim i eksternalnim mjestom kontrole, već ih smiještamo duž kontinuuma na čijim se krajevima nalaze ta dva ekstrema. Ponašanje pojedinca određeno je vrlo velikim brojem faktora. Tako u različitim situacijama osoba može imati različitu poziciju na tom kontinuumu.

Imajući navedeno u vidu, Rotter i suradnici odlučili su konstruirati I – E skalu koja će naglasiti funkcionalnu vezu među raznim ciljevima ili potkrepljenjima. Zato su pri prvom sastavljanju ove skale birane čestice koje ukazuju na različita područja ljudskog funkcioniranja: akademsko, socijalno, ljubav, socijalno-politička zbivanja i opća životna filozofija, a koje su trebale formirati iste te subskale. No, pokazalo se da među nekim subskalama postoji korelacija viša od unutarnjih konzistencija pojedinih subskala, pa se odustalo od kategorizacije čestica na ovaj način. Od početnih 100 čestica, eliminacijom onih koje su smanjivale unutarnju konzistenciju skale, onih koje se nisu valjanošću uklapale u dotadašnje studije koncepta, onih koje su pokazivale povezanost sa skalom socijalne poželjnosti (M – C SDS), kao i onih na kojima se isti odgovor pojavljivao u više od 85% slučajeva, svedena je na 23 čestice. Skala je zadržala prvobitni oblik prisilnog izbora između dvije tvrdnje od kojih jedna upućuje na ekternalnost, a druga na internalnost. Ukupni rezultat je aditivan, a kako su čestice vezane uz različita područja odnosi se na mjeru generaliziranog očekivanja o mjestu kontrole.

Iako podjela ljudi na one sa eksternalnim i one sa internalnim lokusom kontrole nije teorijski opravdana, u istraživanju i objašnjavanju lokusa kontrole koristi se tipološko razlikovanje.

Osnovna razlika između osoba sa internalnim lokusom kontrole (u daljnjem tekstu ILK) i onih sa eksternalnim (u daljnjem tekstu ELK) je očekivanje kontrole nad događajima. Pri tome bi od osoba sa ILK očekivali da su aktivniji, pozorniji i direktniji u pokušajima kontrole svoje okoline, što su dosadašnja istraživanja i potvrdila.

Seeman i Evans (1962, prema Phares, 1976) su u pionirskom istraživanju u ovom području tražili povezanost između lokusa kontrole i informiranosti pacijenata s tuberkuloznim oboljenjima. Pokazalo se, prema očekivanju, da internalni znaju više o svom stanju, da se više raspituju kod liječnika i sestara i da su manje zadovoljni s količinom informacija koje im medicinsko osoblje pruža. Moglo bi se reći da su internalni pokušavali zadobiti više kontrole nad svojim životom nego eksternalni.

Seemanovo ispitivanje radnika u Švedskoj (1966, prema Phares, 1976) pokazalo je relativno manju upućenost u politička pitanja onih koji su osjećali da imaju manje utjecaja, iako su po drugim varijablama bili izjednačeni (stupanj naobrazbe, socioekonomski status).

Daljnja istraživanja pokazala su da internalni ne samo aktivniji u traženju informacija, već i dobivene informacije bolje iskorištavaju (Wolk i DuCETTE, 1974. prema Phares, 1976). Hersch i Scheibe (1967, prema Phares, 1976) su našli da internalni u odnosu na eksternalne sami sebe opisuju kao aktivnije, moćnije, samostalnije, učinkovitije, te da percipiraju da se više trude.

Neka novija istraživanja pokazala su da studenti s internalnim lokusom kontrole imaju razvijenije strategije učenja i više sudjeluju u nastavi kroz postavljanje pitanja profesorima (Wang i Newlin, 2000, Daly, Kreiser i Roghaar, 1994, prema Wang, 2005).

Konformizam i vršnjački utjecaj

Socijalni utjecaj je proces u kojem neka osoba ili grupa svojom prisutnošću i ponašanjem uzrokuje promjene u doživljavanju i ponašanju druge grupe ili osobe. Posljedice socijalnog utjecaja očituju se u promjeni aktivnosti, uvjerenja, stavova, čuvstvenog doživljavanja i drugih vrsta reakcija. Jedna od posljedica socijalnog utjecaja je konformizam koji definiramo kao promjenu ponašanja zbog zamišljenog ili stvarnog

utjecaja drugih ljudi. Utjecaj drugih ljudi koji dovodi do konformiranja zato što ih vidimo kao izvor informacija u nejasnoj situaciji nazivamo informacijski socijalni utjecaj. Normativni socijalni utjecaj javlja se kao odgovor na potrebu da budemo prihvaćeni. Ljudi se konformiraju socijalnim normama grupe, što su implicitna i eksplicitna pravila prihvatljivog ponašanja, vrijednosti, vjerovanja (Deutsch i Gerard, 1955, Kelley, 1955, Miller i Prentice, 1996 prema Aronson, Wilson, Akert, 2005). Grupa ima određena očekivanja o tome kako se članovi grupe trebaju ponašati i dobro prihvaćeni članovi konformiraju se tim pravilima. One koji se na konformiraju opaža se kao različite, problematične ili devijantne.

Tokom procesa socijalizacije u kojem pojedinac uči običaje, vrijednosti, jezik i ostale značajke okoline u kojoj živi, izmjenjuje se relativna važnost pojedinih socijalnih utjecaja. U ranom djetinjstvu najveći utjecaj na dijete imaju roditelji, a sa razvojem širi se socijalna mreža i u nju se uključuju drugi izvori utjecaja, vršnjaci, učitelji, mediji, radna okolina i dr.

Adolescencija je razdoblje traženja vlastitog identiteta, i stjecanja osobne autonomije. Kako se mijenja odnos adolescenta s roditeljima, uloga vršnjaka u psihosocijalnom razvoju postaje sve veća (Brown, 1990; Fine i sur, 1990; Steinberg i Silverberg, 1986, prema Durkin, 1995). Značajan utjecaj ima pripadnost grupi. Palmonari (1989, prema Durkin, 1995) u opsežnom istraživanju na 600 sudionika u dobi od 16 do 18 godina, nalazi da se 90% ispitanika osjeća pripadnicima neke vršnjačke grupe, uglavnom neformalnog oblika. Neki rezultati upućuju na to da je status u grupi važniji adolescentima nego adolescenticama (Lacković-Grgin, 2006). Utjecaj vršnjaka najjači je tokom rane adolescencije, između 11 i 13 godina (Costanzo i Shaw, 1966, prema Durkin, 1995), a opada stjecanjem nezavisnosti od roditelja i skrbnika i formiranjem autonomnog identiteta. Želja da se bude prihvaćen u grupi često znači konformiranje. Sklad i sličnost s članovima grupe iskazuje se sličnim odijevanjem, sudjelovanjem u jednakim aktivnostima izvan škole, sličnim vještinama i reputacijom u odnosu na druge grupe. Konformiranje može imati i pozitivne i negativne učinke na razvoj vrijednosti i ponašanja mladih. Hoće li taj ishod biti pozitivan ili negativan, uvelike ovisi o vrijednostima grupe.

Povezanost lokusa kontrole i socijalnog utjecaja

Smještanjem lokusa kontrole u socijalni kontekst lako se može postaviti hipoteza da osobe ILK, ažurnije u kontroliranju svoje okoline, imaju veći otpor prema socijalnom utjecaju. Istraživanja ovog pitanja navode na zaključak da se osobe ELK lakše uvjerava i konformira s onim što misle da se od njih očekuje. To ne znači da se osobe ILK nikad ne konformiraju, niti mijenjaju stav, nego, čini se, to čine analizom i procjenom primljene poruke. Mišljenje većine, vršnjaka, osoba prestižnog statusa puno više utječe na osobe ELK.

Crowne i Liverant (1963, prema Phares, 1976) su u klasičnu Aschevu paradigmu dodali novčane oklade u sigurnost odgovora ispitanika. U klasičnoj situaciji ispitanici ELK i ILK u jednakoj su se mjeri povodili krivom odgovoru većine, no u situaciji oklada oni ILK značajno su se manje konformirali, te ulagali više novaca u svoje nekonformne odgovore od ispitanika ELK. Osim toga ispitanici ELK su ulagali puno manje novca kada su iskazivali nezavisno mišljenje, nego kad su se konformirali sa većinom.

Ritchie i Phares (1969, prema Phares, 1976) ispitivali su ulogu statusa izvora poruke na promjenu stava. Sudionici, studenti, su najprije ispunjavali upitnik stavova o nacionalnom proračunu, nakon čega su podijeljeni u dvije grupe, izjednačene po stavovima. U toku iduća dva tjedna obje su grupe izložene istoj poruci, jedna je grupa dobivenu poruku pripisivala visoko pozicioniranom izvoru, dok je druga grupa poruku pripisivala studentu. Ponovnom primjenom upitnika pokazalo se da promjena stava kod osoba ILK nije ovisila o izvoru informacija, dok su osobe ELK pokazivale veću promjenu u grupi sa prestižnim izvorom, i unutar te grupe veću od onih sa ILK.

Ovo i slična istraživanja govore u prilog tezi da na osobe ILK više utječe sadržaj same informacije nego njen izvor.

Snyder i Larson (1972, prema Phares, 1976) tražili su od ispitanika da riješe upitnik ličnosti, nakon čega su svima dali jednake povratne informacije i tražili od ispitanika da procijene koliko su te interpretacije točne. Rezultati su pokazali veću povezanost ekternalnosti i slaganja s dobivenom interpretacijom ličnosti.

Jones i Srauger (1968, prema Phares, 1976) podijelili su ispitanike u grupe po troje vršnjaka, od kojih su dvoje su bili suradnici eksperimentatora koji su postavljali pitanja ispitaniku, i ocjenjivali njegove odgovore. Prema očekivanju, osobe ELK su se više složile sa dobivenim procjenama odgovora, bilo pozitivnim, bilo negativnim.

Spector (1983) je ispitivao podložnost socijalnom utjecaju, razlikujući normativni i informacijski konformizam. Osobe ELK pokazale su se podložnije normativnom socijalnom utjecaju, i to samo ispitanice. Nije bilo razlike u informacijskom konformiranju između osoba ELK i onih sa ILK.

U eksperimentu Singha i Jodhpura (1984) eksternalniji studenti su se pokazali kao konformniji od studenata sa ILK.

Avtgis (1998) provodi metaanalizu istraživanja povezanosti lokusa kontrole sa socijalnim utjecajima. Prosječna korelacija rezultata dobivanih različitim mjerama lokusa kontrole sa mjerama persuzije i konformizma iznosi .37, što upućuje na veću konformnost osoba sa ELK.

Roditeljsko ponašanje

Odnos roditelja i djeteta i kvaliteta roditeljskog ponašanja dokazano je najutjecajnija determinanta razvoja djeteta, pa se na ovom mjestu valja osvrnuti na roditeljski odgoj.

Unatoč brojnim različitim teorijskim i metodološkim pristupima te mnogim činiteljima koji utječu na roditeljsko ponašanje, istraživanja upućuju na značajnu stabilnost individualnih razlika u ponašanju roditelja prema djeci tokom vremena (Collins i Russell, 1991). Isto tako, bez obzira na dob djeteta, rezultati istraživanja upućuju na postojanje dviju temeljnih dimenzija roditeljskog ponašanja (Darling i Steinberg, 1993; Peterson i Rollins, 1987):

1. emocionalnost
2. kontrola

Dimenzija emocionalnosti odnosi se na emocije koje roditelj pokazuje u interakciji sa djetetom. To je bipolarna dimenzija na čijem je jednom kraju emocionalna toplina, a na drugom emocionalna hladnoća. Mnogi smatraju da je upravo emocionalna toplina ono što

najviše utječe na djetetov razvoj (Sears, Maccoby i Levin, 1957; Becker, 1964; Kandel, 1990; Franz, McClelland i Weinberger, 1991; prema Vander-Zanden, 1993). Emocionalno topli roditelji prihvaćaju svoju djecu i pružaju im podršku, razumijevanje, pažnju i brigu, a od tehnika discipliniranja koriste objašnjenja, ohrabrivanja i pohvale. Za razliku od njih, emocionalno hladni roditelji su neprijateljski raspoloženi prema svome djetetu, zanemaruju ga, odbacuju, kritiziraju i kažnjavaju. Istraživanja su pokazala da toplo i njegujuće roditeljstvo rezultira djetetovim prihvaćanjem odgovornosti za sebe, i samokontrolom kroz unutarnje mehanizme, dok roditeljsko neprijateljstvo razvija agresivnost i otpor prema autoritetima (Becker, 1964, prema Vander-Zanden 1993).

Dimenzija kontrole odnosi se na modificiranje ponašanja i unutrašnjih stanja djeteta. Na jednom kraju ove bipolarne dimenzije nalaze se postupci čvrste kontrole, a na drugom slabe kontrole djetetova ponašanja. Čvrsta kontrola podrazumijeva stogu kontrolu ponašanja i pridržavanje određenih im pravila, dok se pod slabom kontrolom podrazumijeva puno slobode, malo pravila i manji nadzor nad djetetom.

Dimenzije kontrole i emocionalnosti kombiniraju se u stilove roditeljskog odgoja. Najefikasniji stil odgoja je tzv. autoritativno roditeljstvo koji je identificirala Baumrind (1971, prema Deković i Raboteg-Šarić, 1997). Ovaj stil se sastoji u kombinaciji visoke razine topline i razumijevanja i visoke razine roditeljskih zahtjeva za zrelim ponašanjem. Manje učinkoviti stilovi su tzv. autoritarni, koji uključuje visoku razinu zahtjeva, a nisku razinu razumijevanja, i tzv. popustljivi, koji uključuje visoku razinu razumijevanja i topline ali nisku razinu zahtjeva. Maccoby i Martin (1983, prema Deković i Raboteg-Šarić, 1997) navode i četvrti, tzv. indiferentni ili zanemarujući stil, koji se očituje u niskoj razini zahtjeva koji se postavljaju pred djecu i niskoj razini razumijevanja.

Novija istraživanja ukazuju na potrebu razlikovanja dvije odvojene i ortogonalne dimenzije roditeljske kontrole: psihološku i bihevioralnu kontrolu (Barber, Olsen i Shagle, 1994; Steinberg, Lamborn, Donbusch i Darling, 1992; Darling i Steinberg, 1992). Dvije pretpostavke o ljudskom razvoju opravdavaju ovu podjelu. Prvo, razvoj djeteta zahtijeva određeni stupanj psihološke autonomije, odnosno zahtijeva da dijete kroz svoje socijalne interakcije nauči da je učinkovita, kompetentna osoba s jasnim osobnim identitetom, što pretjerana psihološka kontrola onemogućuje. Drugo, regulacija ponašanja

omogućava učenje pravila socijalne interakcije i strukture, potrebnih za uspješnu socijalizaciju (Barber, Olsen i Shagle, 1994).

Stroga psihološka kontrola povezana je s psihološkim problemima adolescenata (depresivnost, anksioznost), a nedostatak bihevioralne kontrole s problemima na bihevioralnom planu kao što su impulzivnost, agresivnost, delikvencija i uporaba droge (Barber, Olsen i Shagle, 1994).

U ovom istraživanju roditeljsko ponašanje definirano je u dimenzijama pozitivnog roditeljstva, koje karakterizira emocionalna toplina, disciplina kroz objašnjavanje razloga za postavljena pravila i dvosmjerna komunikacija, i negativnog roditeljstva koje karakterizira emocionalna hladnoća, kritiziranje i strogo kažnjavanje. Kao posebna dimenzija izdvojena je permisivnost, odnosno popustljivost roditelja prema djetetu.

Povezanost roditeljskog ponašanja i lokusa kontrole

Iako se istraživanja o antecedentima lokusa kontrole uglavnom baziraju na retrospektivnim izjavama ispitanika, i njihovih roditelja, ipak postoji veliko slaganje među dobivenim rezultatima.

Zaštita djeteta, njega, prihvaćanje i odobravanje povezani su s višim stupnjem internalnosti (Kratovsky, Crandall i Good 1967; MacDonald 1971, prema Phares 1976).

Shore (1967) a potom i Davis i Phares (1969) ispitivali su roditelje, dječju percepciju roditeljskog ponašanja i uvjerenje roditelja o njihovom mjestu kontrole. Dječja percepcija roditeljske topline i dimenzije prihvaćanja – odbijanja razlikovala se kod djece sa ILK i ELK, internalniji su percipirali svoje roditelje kao više prihvaćajuće, s manje negativne kontrole, toplije i više pozitivno uključene. Međutim, procjene roditelja o tim njihovim ponašanjima nisu pokazivale istu povezanost. Nije nađena ni povezanost mjesta kontrole kod djece i njihovih roditelja. Pristupivši problemu s druge strane, roditelji čija djeca imaju lokus kontrole sličan njihovom u odgojnim su postupcima manje strogi i opušteniji, nego roditelji čiji se lokus kontrole razlikuje od onog njihove djece.

Jessor, Graves, Hanson i Jessor (1968) našli su da je majčino poučavanje internalnoj kontroli povezano s internalnošću djeteta.

Nowicki i Strickland (1974, prema Phares) razvili su skalu za određenje lokusa kontrole primjerenu za djecu. Oni su korelirali rezultate te skale s rezultatima dječje percepcije roditeljskog ponašanja i percepcije roditeljskog lokusa kontrole, na srednjoškolskom uzrastu. Rezultati su, kao i dotadašnji, ukazivali na povezanost roditeljske njege i internalnosti. Osim toga djeca su percipirala roditeljski lokus kontrole jednak svome, što je u skladu s teorijom učenja po modelu.

Johnson i Kilmann (1975) su iz retrospektivnih podataka svojih studenata našli povezanost majčine izrazite strogosti i pretjerane zaštite s eksternalnom orijentacijom kod djece.

Za razliku od pozitivne povezanosti roditeljske topline i unutarnjeg lokusa kontrole kod djece, koja je konzistentna u istraživanjima, veza s dimenzijom kontrole nije toliko jasna. Prema teoriji socijalnog učenja kontrolirajući roditelji mogu spriječiti direktno iskustvo kauzalnosti u okolini kod svoje djece (Carton i Nowicki, 1994, prema Morton i Mann, 1998). No, čini se da to ovisi o stupnju razvoja djeteta, pa tako istraživanja na adolescentima daju rezultate sukladne teoriji (da Man, Leduc i Labreche-Guthier, 1992; Scheck, 1978; Wichern i Nowicki, 1976, prema Morton i Mann, 1998), ali rezultati dobiveni na preadolescentskom uzrastu ne pokazuju tako jasnu povezanost. Barling (1982, prema Morton i Mann, 1998), i Gordon (1981, prema Morton i Mann, 1998) dobivaju rezultate prema kojima poticanje nezavisnosti i autonomije pozitivno koreliraju s internalnim mjestom kontrole, no Kratovsky (1967, prema Morton i Mann, 1998), upravo suprotno dobiva povezanost internalnosti kod djece s direktivnim ponašanjima roditelja. Slične rezultate o povezanosti internalnosti i zahtjevnih roditelja dobiva i Buriel (1981, prema Morton i Mann, 1998), a Paguio o internalnosti sa strogim ocem (1987, prema Morton i Mann, 1998). Morton i Mann (1998) smatraju da se ove razlike javljaju zbog razvojnih elemenata. Za razliku od adolescenata koji raspolažu većim brojem strategija u odnosu prema okolini, djeci direktivno umjeravanje do rješenja problema, ili zaštita od njima nerazumljivih situacija može povećati osjećaj kontroliranja ishoda. Neki rezultati ukazuju i na razvojne promjene povezane s dimenzijom emocionalnosti. Crandall (1973,

prema Donevski 1989), je u longitudinalnom istraživanju našla pozitivnu povezanost internalnosti adolescenata i hladnoće i kritike majke. Objasnila je to ovako: «Moguće je da su toplina, zaštita i podupiruće majčinsko ponašanje neophodni za preuzimanje odgovornosti za vrijeme djetinjstva, ali u dugom trajanju govore protiv internalnosti u zrelosti» (Crandall, 1973, str 11, prema Donevski 1989).

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati povezanost roditeljskog ponašanja, lokusa kontrole i podložnosti vršnjačkom utjecaju na adolescentskom uzrastu, te predikcija podložnosti vršnjačkom utjecaju na osnovi navedenih varijabli.

Problemi

1. Ispitati postoje li razlike u osobini lokusa kontrole i podložnosti vršnjačkom utjecaju kod učenika različite dobi i spola
2. Provjeriti postoji li povezanost između roditeljskog ponašanja, lokusa kontrole kod adolescenata i njihove podložnosti vršnjačkom utjecaju
3. Provjeriti mogoćnost predikcije podložnosti vršnjačkom utjecaju na temelju varijabli roditeljskog ponašanja, sociodemografskih varijabli (spol, dob, opći uspjeh u prethodnom razredu, najviša školska sprema majke i oca, obiteljski status) i lokusa kontrole

Hipoteze

1. Budući da su u ovom istraživanju skupine sudionika dobno bliske, na dimenziji lokusa kontrole i vršnjačkog utjecaja ne očekuju se dobne razlike. Također, ne očekuju se spolne razlike u dimenziji eksternalnosti-internalnosti, ali se očekuje veća podložnost vršnjačkom utjecaju muških ispitanika.
2. Postoji značajna povezanost pozitivnog roditeljstva s internalnosti i s manjom podložnosti vršnjačkom utjecaju, te negativnog roditeljstva s eksternalnosti i s većom podložnosti vršnjačkom utjecaju. Postoji značajna povezanost internalnosti s manjom podložnosti vršnjačkom utjecaju, te eksternalnosti s većom podložnosti vršnjačkom utjecaju
3. Pretpostavlja se da je na temelju sociodemografskih varijabli (spol, dob, opći uspjeh u prethodnom razredu, najviša školska sprema majke i oca, obiteljski status), roditeljskog ponašanja i lokusa kontrole moguća predikcija podložnosti vršnjačkom utjecaju

Metodologija

Sudionici

Istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku od ukupno 158 sudionika, od čega ih je 46,2% bilo muškog spola, a 53,8% ženskog. Sudionici su bili učenici prvih (50,6%) i četvrtih (49,4%) razreda dviju Gimnazija u Zagrebu. Odabrani su učenici prvih i učenici četvrtih razreda za usporedbu eventualnih dobnih razlika. Podaci su prikupljeni tijekom ožujka 2007.

Tablica 1
Sudionici u istraživanju

| | I razred | | IV razred | | Ukupno | |
|------------|----------|------|-----------|-----|--------|------|
| | N | % | N | % | N | % |
| Dječaci | 41 | 51.3 | 32 | 41 | 73 | 46.2 |
| Djevojčice | 39 | 48.8 | 46 | 59 | 85 | 53.8 |
| Ukupno | 80 | 100 | 78 | 100 | 158 | 100 |

Mjerni instrumenti

Za ispitivanje osobine mjesta kontrole korištena je *Rotterova skala unutarnjeg naprema vanjskom mjestu kontrole potkrepljenja* ili *RI-E skala* (Rotter, 1966, prema Knezović, 1981).

Sastoji se od 29 čestica, tipa prisilnog izbora između alternativa a i b. Ispitanik odabire između dvije alternative onu koja bolje opisuje njegov doživljaj kontrole nad raznim životnim situacijama. Čestice se odnose na razna područja ljudskog djelovanja, akademsko, socijalno, političko te čestice vezane uz opću životnu filozofiju. Jedna tvrdnja u paru upućuje na eksternalnost dok druga upućuje na internalnost. Rezultati u česticama su binarne varijable (0,1), a ukupan rezultat čini zbroj bodova u 23 tvrdnje (6 čestica ima svrhu prikrivanja prave svrhe ispitivanja). Teorijski raspon je od 0 do 23 boda, pri čemu veći broj bodova ukazuje na veći stupanj eksternalnosti. Prijevod i adaptaciju RI-E skale na hrvatski jezik te provjeru metrijskih karakteristika proveo je Knezović (1981). Pouzdanost ovog upitnika na našem uzorku izračunat Chronbachovim alpha koeficijentom iznosi ,705.

Percepcija roditeljskog ponašanja, majčinog i očevog, ispitana je *Upitnikom roditeljskog ponašanja* ili *URP* (Kuterovac-Jagodić, Keresteš, Brković, u tisku).

Upitnik se sastoji od 32 tvrdnje koje se procjenjuju na skali od 1 do 4, pri čemu 1 znači potpuno neslaganje, a 4 potpuno slaganje. Tvrdnje se odnose na odnos roditelja prema djeci, postavljanje pravila i način sankcioniranja kršenja pravila, komunikaciju, iskazivanje afekta i sl. Faktorska struktura preuzeta je od autorica upitnika (Kuterovac-Jagodić, Keresteš, Brković, u tisku). Rezultati dobiveni na uzorku od 444 ispitanice i 368 ispitanika, prosječne dobi od 13 godina, svrstani su u 6 subskala: prihvaćanje, odbijanje, negativna disciplina, pozitivna disciplina, popustljivost i nadzor. Tih šest subskala tvore tri dimenzije višeg reda nazvane pozitivno roditeljstvo (pozitivna disciplina, nadzor i prihvaćanje), negativno roditeljstvo (negativna disciplina, odbijanje) i popustljivost. Ukupni rezultat za svaku dimenziju formira se kao aritmetička sredina rezultata u pojedinim česticama koje spadaju u tu dimenziju. Pouzdanost pojedinih skala prikazana je u tablici 2.

Tablica 2
Pouzdanost i broj čestica pojedinih subskala Upitnika roditeljskog ponašanja

| | popustljivost | | pozitivna disciplina | | negativna disciplina | | nadzor | | prihvaćanje | | odbacivanje | |
|-------|---------------|---|----------------------|---|----------------------|---|----------|---|-------------|---|-------------|---|
| | α | N | α | N | α | N | α | N | α | N | α | N |
| Majka | .776 | 4 | .745 | 6 | .715 | 8 | .773 | 4 | .801 | 4 | .771 | 6 |
| Otac | .670 | 4 | .701 | 6 | .737 | 8 | .712 | 4 | .704 | 4 | .690 | 6 |

Upitnik vršnjačkog utjecaja (Lebedina-Manzoni, Ricijaš, 2006), razvijen je na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Zadatak ispitanika je da označi jedan od 5 stupnjeva koji označava koliko je neko ponašanje istinito za njega, pri čemu je 1=nikada, 2=rijetko, 3=ponekad, 4=često i 5=uvijek. Sastoji se od 21 čestice koje ispituju podložnost vršnjačkom utjecaju, a sadržajnom analizom podijeljene su u 4 kategorije: odolijevanje rizičnim ponašanjima, značaj grupe za sliku o sebi, značaj

sličnosti s grupom i značaj popularnosti u grupi. Autori upitnika navode rezultate eksplorativne faktorske analize kojom su dobivena 3 interpretabilna faktora ('Odolijevanje rizičnim ponašanjima i značaj popularnosti među vršnjacima', 'Konformizam' i 'Usklađenost sa vršnjacima') koji ukupno objašnjavaju 54% varijance, no u daljnjem radu koriste navedenu sadržajnu kategorizaciju. Faktorizacija čestica na našem uzorku nije rezultirala istim brojem faktora, osam faktora imalo je karakteristični korijen veći od 1. Od 21 čestice, 16 ima povezanost sa prvom glavnom komponentom veću od .30, a s obzirom na to da je pouzdanost tipa unutarnje konzistencije zadovoljavajuća, koristili smo ukupni rezultat kao mjeru opće podložnosti vršnjačkom utjecaju. Veći rezultat znači veću podložnost utjecaju, a mogući raspon skale je od 21 do 105. Pouzdanost ovog upitnika na našem uzorku izračunat Chronbachovim alpha koeficijentom iznosi .749.

Postupak

Prije same provedbe istraživanja, zatražen je pristanak ravnateljica škola za sudjelovanje učenika, a potom su roditelji obaviješteni pismenim putem o sudjelovanju djece. U pismu roditeljima bila je objašnjena svrha ispitivanja, sadržaj upitnika, postupak i etička načela koja će se poštivati tokom istraživanja. Roditelji su bili zamoljeni da svojim potpisom izraze neslaganje da njihova djeca sudjeluju u ispitivanju. Pristanak na sudjelovanje potpisom tražen je i od samih ispitanika. Ispitivanju su pristupila djeca koja su željela sudjelovati i čiji roditelji nisu izrazili neslaganje. Četvero učenika odbilo je sudjelovati u ispitivanju. Ispitivanje je provodila ista osoba u svim razredima, grupno, uz prisustvo nastavnika za vrijeme čijeg sata su upitnici ispunjavani. Prije ispunjavanja sudionicima je dana uputa u kojoj je naglašena svrha ispitivanja, anonimnost sudjelovanja i važnost iznošenja vlastitog mišljenja. Isto ovo naglašeno je i u pismenoj uputi na početku upitnika koji su podijeljeni. Ispod opće upute od sudionika su se tražili opći demografski podaci: dob, spol, opći uspjeh u prethodnom razredu, najviša stručna sprema oca i majke, te podatak o tome s kim učenik/ca živi.

Rezultati

Za obradu podataka dobivenih u istraživanju korišten je statistički paket SPSS za Windows verzija 12.0.

Podaci koji se tiču osnovnih sociodemografskih obilježja i školskog uspjeha uzorka nalaze se u tablicama 3, 4 i 5.

Tablica 3
Obrazovanje roditelja sudionika u istraživanju

| | Obrazovanje majke | | | Obrazovanje oca | | |
|-------------|-------------------|---------|-------------|-----------------|---------|-------------|
| | Osnovno | Srednje | Više/visoko | Osnovno | Srednje | Više/visoko |
| Frekvencija | 2 | 64 | 92 | 0 | 66 | 91 |
| Postotak | 1.3 | 40.5 | 58.2 | 0 | 41.8 | 57.6 |

Tablica 4
Obiteljski status sudionika u istraživanju

| | Potpuna obitelj | Nepotpuna obitelj* |
|-------------|-----------------|--------------------|
| Frekvencija | 136 | 22 |
| Postotak | 86.1 | 13.9 |

*sudionici koji ne žive s roditeljima i oni koji žive samo s jednim roditeljem

Tablica 5
Opći uspjeh sudionika u istraživanju u prethodnom razredu

| | Opći uspjeh u prethodnom razredu | | |
|-------------|----------------------------------|------------|---------|
| | dobar | vrlo dobar | odličan |
| Frekvencija | 5 | 65 | 86 |
| Postotak | 3.2 | 41.7 | 55.1 |

Kako se u tablicama 3, 4 i 5 može vidjeti, roditelji najvećeg broja ispitanika imaju završenu srednju školu ili fakultet, većina ispitanika živi s oba roditelja, te je imala vrlo dobar ili odličan uspjeh u prethodnom razredu.

Podaci dobiveni testiranjem normaliteta distribucije prikazani u tablici 6 pokazuju da niti jedna krivulja ne odstupa značajno od normalne krivulje, stoga su u analizi podataka korišteni parametrijski testovi.

Tablica 6
Podaci dobivani testiranjem normaliteta distribucije Kolgomorov-Smirnovljevim testom
podudarnosti (izraženi u standardiziranim vrijednostima)

| | pop_O | poz_O | neg_O | pop_M | poz_M | neg_M | RI-E | VU |
|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|
| K-S-Z | 1.129 | 0.805 | 1.229 | 1.181 | 0.980 | 1.605 | 1.149 | 0.908 |

Legenda:

pop_O-rezultat na dimenziji popustljivosti oca

poz_O-rezultat na dimenziji pozitivnog roditeljstva oca

neg_O-rezultat na dimenziji negativnog roditeljstva oca

pop_M- rezultat na dimenziji popustljivosti majke

poz_M- rezultat na dimenziji pozitivnog roditeljstva majke

neg_M- rezultat na dimenziji negativnog roditeljstva majke

RI-E-rezultat na skali internalnost-eksternalnost

VU-rezultat na skali vršnjačkog utjecaja

Razlike u osobini mjesta kontrole i podložnosti vršnjačkom utjecaju s obzirom na spol i dob

Ispitane su razlike među dobnim skupinama na varijabli eksternalnosti, i kako se iz tablice 7 vidi učenici četvrtih razreda postižu više rezultate, odnosno eksternalniji su.

Tablica 7

Aritmetičke sredine, standardne devijacije, totalni rasponi rezultata na skali internalnosti-eksternalnosti (RI-E), te značajnost razlike, obzirom na razred ispitanika

| | Prvi razred | | | Četvrti razred | | | | |
|------|-------------|-----------|-----------|----------------|-----------|-----------|----------------|----------|
| | <i>M</i> | <i>SD</i> | <i>TR</i> | <i>M</i> | <i>SD</i> | <i>TR</i> | <i>t</i> -test | <i>p</i> |
| RI-E | 13.30 | 3.71 | 4-21 | 14.75 | 3.97 | 4-22 | -2.357 | .020 |

Razlike među dobnim skupinama u podložnosti vršnjačkom utjecaju prikazane su u tablici 8.

Tablica 8

Aritmetičke sredine, standardne devijacije, totalni rasponi rezultata na skali vršnjačkog utjecaja (VU), te značajnosti razlike, obzirom na razred ispitanika

| | Prvi razred | | | Četvrti razred | | | | |
|----|-------------|-----------|-----------|----------------|-----------|-----------|----------------|----------|
| | <i>M</i> | <i>SD</i> | <i>TR</i> | <i>M</i> | <i>SD</i> | <i>TR</i> | <i>t</i> -test | <i>p</i> |
| VU | 45.20 | 9.32 | 23-72 | 44.21 | 7.43 | 26-64 | 0.731 | .466 |

Kako se iz tablice 8 vidi nisu nađene razlike između učenika prvih i četvrtih razreda u podložnosti vršnjačkom utjecaju.

Ispitane su spolne razlike u stupnju eksternalnosti. Rezultati prikazani u tablici 9 upućuju na veću eksternalnost djevojčica.

Tablica 9

Aritmetičke sredine, standardne devijacije, totalni rasponi rezultata na skali internalnosti-eksternalnosti (RI-E), te značajnosti razlike, obzirom na spol ispitanika

| | Dječaci | | | Djevojčice | | | | |
|------|----------|-----------|-----------|------------|-----------|-----------|----------------|----------|
| | <i>M</i> | <i>SD</i> | <i>TR</i> | <i>M</i> | <i>SD</i> | <i>TR</i> | <i>t</i> -test | <i>p</i> |
| RI-E | 13.35 | 4.05 | 4-21 | 14.60 | 3.68 | 4-22 | -2.014 | .046 |

Ispitane su i razlike u podložnosti vršnjačkom utjecaju s obzirom na spol.

Tablica 10

Aritmetičke sredine, standardne devijacije, totalni rasponi rezultata na skali vršnjačkog utjecaja (VU), te značajnosti razlike, obzirom na spol ispitanika

| | Dječaci | | | Djevojčice | | | | |
|----|----------|-----------|-----------|------------|-----------|-----------|----------------|----------|
| | <i>M</i> | <i>SD</i> | <i>TR</i> | <i>M</i> | <i>SD</i> | <i>TR</i> | <i>t</i> -test | <i>p</i> |
| VU | 46.96 | 9.10 | 26-72 | 42.81 | 7.33 | 23-67 | 3.161 | .002 |

Kako se iz tablice 10 može vidjeti dječaci su podložniji vršnjačkom utjecaju od djevojčica.

Povezanost dimenzija roditeljskog ponašanja, lokusa kontrole i podložnosti vršnjačkom utjecaju

U tablici 11 prikazani su koeficijenti korelacije među korištenim skalama. Dimenzija pozivnog roditeljstva oca jedina značajno i negativno korelira s eksternalnošću. Adolescenti koji percipiraju ponašanje svog oca kao pozitivno (emocionalno toplo uz pozitivnu disciplinu) postižu niže rezultate na skali eksternalnosti, odnosno internalniji su. Najviše koreliraju procijenjena roditeljska ponašanja međusobno, pozitivno roditeljstvo majke i oca, negativno roditeljstvo majke i oca i popustljivost majke i oca. Adolescenti percipiraju odgojne postupke oca i majke kao slične. Provjeravanjem razlika među percepcijama ponašanja majke i oca samo se razlika u pozitivnom roditeljstvu pokazala značajna, majke se percipiraju kao pozitivnije $t(150)=10.25$; $p<.01$, u drugim dimenzijama nije nađena značajna razlika između oca i majke.

Popustljivost oba roditelja negativno korelira s negativnim roditeljstvom, odnosno učenici koji svoje roditelje percipiraju kao popustljivije ujedno percipiraju kao manje negativne.

Vršnjački utjecaj pozitivno korelira s popustljivošću oca, te s negativnim roditeljstvom i oca i majke. Učenici koji odgojne postupke svojih roditelja percipiraju kao negativne podložniji su vršnjačkom utjecaju, kao i oni koji smatraju svog oca popustljivim.

Negativna korelacija rezultata vršnjačkog utjecaja s pozitivnim roditeljstvom oba roditelja govori da roditelji koje njihova djeca percipiraju kao pozitivne imaju djecu koja više odolijevaju vršnjačkom utjecaju.

Tablica 11

Koeficijenti korelacije između rezultata na skalama roditeljskog ponašanja, internalnosti-eksternalnosti i vršnjačkog utjecaja

| | pop_O | poz_O | neg_O | pop_M | poz_M | neg_M | RI-E | VU |
|-------|-------|-------|---------|--------|--------|---------|--------|--------|
| pop_O | | -.046 | -.207* | .315** | .094 | .067 | .127 | .182* |
| poz_O | | | -.269** | -.049 | .421** | -.169* | -.168* | -.168* |
| neg_O | | | | -.014 | -.110 | .563** | .153 | .255** |
| pop_M | | | | | .088 | -.240** | .075 | .058 |
| poz_M | | | | | | -.240** | .034 | -.194* |
| neg_M | | | | | | | .095 | .335** |
| RI-E | | | | | | | | .067 |
| VU | | | | | | | | |

* $p < .05$

** $p < .01$

Legenda:

pop_O-rezultat na dimenziji popustljivosti oca

poz_O-rezultat na dimenziji pozitivnog roditeljstva oca

neg_O-rezultat na dimenziji negativnog roditeljstva oca

pop_M- rezultat na dimenziji popustljivosti majke

poz_M- rezultat na dimenziji pozitivnog roditeljstva majke

neg_M- rezultat na dimenziji negativnog roditeljstva majke

RI-E-rezultat na skali internalnost-eksternalnost

VU-rezultat na skali vršnjačkog utjecaja

Doprinos varijabli roditeljskog ponašanja, sociodemografskih varijabli i lokusa kontrole objašnjavanju podložnosti vršnjačkom utjecaju

Da bi utvrdili doprinos sociodemografskih varijabli, dimenzija roditeljskog ponašanja i eksternalnosti u tumačenju varijable vršnjačkog utjecaja, provedena je regresijska analiza s navedenim varijablama kao prediktorima, te rezultatima na skali vršnjačkog utjecaja kao kriterijem.

Tablica 12

Rezultati regresijske analize provedene sa sociodemografskim varijablama, dimenzijama roditeljskog ponašanja i eksternalnosti kao prediktorima i podložnosti adolescenata vršnjačkom utjecaju (VU) kao kriterijem

| | β | t | p |
|----------------|---------|--------|-------------|
| Spol | -.271 | -3.243 | .001 |
| Razred | -.110 | -1.212 | .228 |
| Obiteljski st. | -.126 | -1.669 | .097 |
| Obr_M | .084 | 1.006 | .316 |
| Obr_O | -.052 | -.627 | .532 |
| Opći_U | .006 | .070 | .944 |
| pop_O | .253 | 2.831 | .005 |
| pop_M | .058 | .683 | .496 |
| poz_O | -.078 | -.878 | .382 |
| poz_M | -.076 | -.826 | .410 |
| neg_O | .220 | 2.177 | .031 |
| neg_M | .169 | 1.661 | .099 |
| RI-E | -.004 | -.045 | .964 |

| | <i>R</i> | <i>R</i> ² | <i>R</i> ² kor | <i>F</i> | <i>p</i> |
|----|----------|-----------------------|---------------------------|----------|----------|
| VU | .545 | .297 | .227 | 4.284 | .000 |

Legenda:

Obiteljski st.-obiteljski status (potpuna/nepotpuna obitelj)

Obr_M-stupanj obrazovanja majke

Obr_O- stupanj obrazovanja oca

Opći_U-opći uspjeh u prethodnom razredu

pop_O-rezultat na dimenziji popustljivosti oca

pop_M- rezultat na dimenziji popustljivosti majke

poz_O-rezultat na dimenziji pozitivnog roditeljstva oca

poz_M- rezultat na dimenziji pozitivnog roditeljstva majke

neg_O-rezultat na dimenziji negativnog roditeljstva oca

neg_M- rezultat na dimenziji negativnog roditeljstva majke

RI-E-rezultat na skali internalnost-eksternalnost

Rezultati prikazani u tablici 12 pokazuju da sociodemografski status, percipirano roditeljsko ponašanje i eksternalnost adolescenata objašnjavaju 22.7% varijance podložnosti vršnjačkom utjecaju. Pri tome su spol, popustljivost oca i negativno roditeljstvo oca značajni prediktori, što znači da su dječaci koji percipiraju odgojne postupke oca kao popustljive ili negativne imaju najveću podložnost vršnjačkom utjecaju. Iako su korelacije roditeljskog ponašanja majke s vršnjačkim utjecajem značajne (vidi tablicu 11), zbog samog postupka uvrštavanja varijabli u regresijaku analizu i

interkorelacija među varijablama, percipirana ponašanja majke nisu se pokazala kao značajni prediktori podložnosti vršnjačkom utjecaju.

Rasprava

Mlađa djeca su relativno bespomoćna, i imaju malu ili nikakvu kontrolu nad svojim životom, uglavnom su roditelji ti koji određuju što i kako će se događati. S porastom dobi raste i sposobnost djeteta da se brine o sebi, i da kontrolira vlastiti život, a samim tim i internalnost, uvjerenje u vlastitu kontrolu zbivanja (Penk, 1969, prema Phares, 1976). Taj rast prema nekim istraživanjima doseže svoj maksimum oko 14 godine a daljnje promijene nisu linearne, i više nisu funkcija maturacije (Crandall, Kratovsky i Crandall, 1965, prema Phares, 1976). S obzirom da su ispitanici u ovom istraživanju razvojno na istom stupnju nije bilo razloga za pretpostaviti razlikovanje učenika prvih i četvrtih razreda, što se nije pokazalo točnim. Stariji učenici su eksternalniji, odnosno manje vjeruju u mogućnost kontroliranja događaja. U nestabilnim društvenim i socijalnim prilikama djeca uče da ne mogu uvijek kontrolirati posljedice svog ponašanja, te da njihov trud nije garancija uspjeha. Cellini i Kantorowski (1982, prema Šavor, 2001) navode da je uočena tendencija porasta rezultata na skalama za mjerenje eksternalnosti u SAD-u, u razdoblju od 1972-1982. godine, i to pripisuju društvenim promjenama u negativnom smjeru, kao što je povećanje broja terorističkih napada, povećavanje zagađenosti čovjekove okoline, smanjenje rezervi hrane i energije i sl. Moguće je objašnjenje, za razlike dobivene u našem istraživanju, da su stariji učenici svjesniji društvenih i socijalnih prilika, i da su zbog toga manje uvjereni u kontrolu događaja.

Na sličan način kao internalnost raste i vršnjački utjecaj. Kako dijete širi socijalnu mrežu izvan obiteljskog kruga, raste utjecaj vršnjaka na ponašanje, mišljenje i vrijednosti. Vršnjački utjecaj najjači je u dobi od 11 – 13 godina, a nakon toga se postupno smanjuje

(Costanzo i Shaw, 1966, prema Lacković-Grgin, 2006). Naši ispitanici stariji su od ovdje navedenog dobnog maksimuma. Smatrali smo da će navedeno postupno smanjenje vršnjačkog utjecaja između prvih i četvrtih razreda biti nezamjetno, što se i pokazalo točnim.

Dosadašnja istraživanja spolnih razlika u lokusu kontrole nisu dala jednoznačne rezultate. Većina istraživanja nije našla značajne spolne razlike (Phares, 1976). Međutim, neki nalazi govore o većoj eksternalnosti žena (Feather, 1967, 1968, prema Phares, 1976; Al-Mashaan, 2001, prema Vojnić-Hajduk, 2005), a razlike se uglavnom pripisuju socijalizacijskim zahtjevima koji su drugačiji za žene i muškarce. Prema nekim nalazima žene tradicionalnijih svjetonazora postižu eksternalnije rezultate od žena manje tradicionalnih svjetonazora (Minnigerode, 1976). No, razlike su se u ovom smislu gotovo potpuno izgubile i muškarci više nisu ti od kojih se tradicionalno očekuje stalna kontrola. Imajući navedeno u vidu, pretpostavili smo da neće biti značajne razlike među spolovima, što se nije pokazalo točnim na našem uzorku. Djevojčice su eksternalnije od dječaka, što upućuje na zaključak da su socijalizacijski zahtjevi još uvijek različiti za djevojčice i dječake, odnosno, vrijedi povijesno-kulturno shvaćanje prema kojemu su žene suosjećajne, blage, osjetljive na potrebe drugih, a muškarci samopuzdani, nezavisni i kompetitivni.

Nalazi pojedinih istraživanja o utjecaju spola na odnose adolescenata s vršnjacima nisu jednoznačni. Kad je riječ o prihvatanju grupnih utjecaja i konformiranju uopće nalazi idu u prilog većoj konformnosti djevojčica (Stein, 1967; Iscoe et al, 1963; Carigan i Julian, 1966; Patel i Gordon, 1966, prema Joksimović, 1984). No, čini se da su se muškarci spremniji konformirati u situacijama u kojima konformiranje doprinosi ostvarivanju motiva i vrijednosti tipičnih za pripadnike muškog roda, kao što su agresivnost ili postignuće (Hick, 1965, i Sampson i Hancock, prema Joksimović, 1984). Opsežno istraživanje Douvana i Adelsona (1966, prema Joksimović, 1984) govori o većoj osjetljivosti dječaka na utjecaj vršnjaka. Na projektivnim pitanjima češće se nego djevojčice opredjeljuju za utjecaj vršnjaka nasuprot utjecaju roditelja, češće izjavljuju da su pripadnici određenog kluba zato što su im prijatelji pripadnici. Autori smatraju da su u cjelini dječaci više okrenuti grupama vršnjaka od kojih očekuju podršku u borbi za nezavisnost od kontrole

odraslih. Autori Upitnika vršnjačkog utjecaja, korištenog u ovom istraživanju, također su na uzorku od 638 srednjoškolaca iz cijele Hrvatske prosječne dobi 16 godina, dobili veću podložnost utjecaju vršnjaka kod muških ispitanika. Naši rezultati potvrdili su gore navedeno, te su adolescenti značajno više podložni vršnjačkom utjecaju od adolescentica.

Iako prema našoj hipotezi postoji značajna povezanost između internalnosti kod adolescenata i percipiranog pozitivnog roditeljstva njihovih roditelja, i eksternalnosti s negativnim roditeljstvom, to se nije pokazalo potpuno točno. Dimenzija eksternalnosti-internalnosti značajno je povezana jedino s dimenzijom pozitivnog roditeljstva oca. Dimenzija pozitivnog roditeljstva znači da adolescenti percipiraju roditelja, u ovom slučaju oca, kao toplu osobu, koja u odgojnim tehnikama koristi objašnjavanje i dogovor, i zna što se događa u životu adolescenta. Smjer ove povezanosti je negativan, što znači da očevi koji prakticiraju pozitivno roditeljstvo imaju internalniju djecu. Ovaj nalaz je u skladu sa drugim istraživanjima koja većinom govore o povezanosti roditeljske topline i prihvatanja sa internalnosti kod djeteta (Morton i Mann, 1998; Mcclun i Merrell, 1998; Nowicki i Segal, 1974).

Međutim, nisu sva istraživanja pokazala tu povezanost. Johnson i Kilmann su (1975) od svih roditeljskih ponašanja našli povezanost samo između prezaštitničkih i prestrogih ponašanja majke i eksternalnosti na studentskoj populaciji. Već navedeno longitudinalno istraživanje Crandallove (1973, prema Donevski 1989) gdje je nađena pozitivna povezanost internalnosti adolescenata i hladnoće i kriticizma majke govori u prilog složenosti ove korelacije. Jedan od razloga nejednoznačnosti rezultata je svakako različito definiranje roditeljskih ponašanja i stilova pojedinih istraživača.

Povezanost koju smo na osnovi literature očekivali, a koja se također nije pokazala, jest ona između dimenzije lokusa kontrole i vršnjačkog utjecaja. Osobe internalnog lokusa kontrole više se oslanjaju na svoje vlastito mišljenje i nezavisnije su u odnosu na osobe eksternalnog lokusa kontrole. Phares (1976) navodi da su osobe s eksternalnim lokusom kontrole podložnije socijalnom utjecaju. No, na našem uzorku eksternalnost nije značajan prediktor podložnosti socijalnom, odnosno vršnjačkom, utjecaju. Moguće objašnjenje ovakvog rezultata je sama definicija socijalnog utjecaja i način njegova ispitivanja. U

pregledanim istraživanjima utjecaj se ispitivao uglavnom u eksperimentalnim situacijama gdje su eksternalni pokazivali veću konformnost, naročito u situacijama gdje je utjecaj pripisivan prestižnom izvoru, neovisno o tome kako je prestiž bio definiran. U svim tim situacijama radi se o trenutnoj promjeni mišljenja, stava u smjeru vršenog pritiska, dok se kod naše varijable vršnjačkog utjecaja radi o realnom, svakodnevnom prilagođavanju socijalnim pritiscima, gdje ta veza s lokusom kontrole nije tako jednostavna, i čini se ovisi i o nekim drugim faktorima.

U regresijsku analizu uvršteni su sociodemografski podaci o spolu, dobi, i školskom uspjehu ispitanika, obiteljskom statusu i obrazovanju roditelja. Uz ove varijable, uvršteni su i rezultati na dimenzijama percipiranog roditeljskog ponašanja i stupanj eksternalnosti adolescenata. Ovaj skup prediktora objašnjava 22.7% ukupne varijance podložnosti vršnjačkom utjecaju. U našem istraživanju podložnost vršnjačkom utjecaju najbolje predviđaju spol ispitanika i roditeljska ponašanja oca, te su to jedini značajni prediktori. Dječaci koji roditeljsko ponašanje oca percipiraju kao negativno ili popustljivo najpodložniji su vršnjačkom utjecaju. Kako je već navedeno, dječaci su više okrenuti grupama vršnjaka od kojih očekuju podršku u borbi za nezavisnost (Douvan, Adelson 1966, prema Joksimović, 1984), a u našem istraživanju ta je razlika među spolovima potvrđena. Također, zanimljiva je negativna povezanost percipirane popustljivosti oba roditelja sa percipiranim negativnim roditeljstvom, koja se lako može objasniti ako pretpostavimo da adolescenti kojima roditelji više toga zabranjuju percipiraju roditelje kao negativnije.

Obiteljsko okruženje temeljni je kontekst unutar kojeg djeca stvaraju predodžbe o interpersonalnim odnosima i razvijaju obrasce socijalnih interakcija. Adolescenti koji imaju bliske emocionalne veze s roditeljima pokazuju veću razinu društvene kompetentnosti, samopoštovanja, odgovornosti, kao i nižu razinu problematičnog ili devijantnog ponašanja (Brown, Mounts, Lamborn i Steinberg, 1993; Kurdek i Fine, 1994; Windle, 1992, prema Deković, Raboteg-Šarić, 1997). Iako većina istraživanja ispituje devijantna ponašanja kod adolescenata i vršnjački utjecaj baš na te oblike ponašanja, čini

se da je isti smjer podločnosti vršnjačkom utjecaju uopće. Ryan i Lynch (1989, prema Durkin, 1995) smatraju da pojedinci kojima je vršnjačka grupa izuzetno bitna ustvari kompenziraju nedostatak, ili percipirani nedostatak, roditeljske topline. U ovom istraživanju, pozitivno roditeljstvo i oca i majke negativno je povezano s vršnjačkim utjecajem. Djeca roditelja koji «paze» na njih, pokazuju emocionalnu toplinu, te objašnjavaju svoje postupke, manje padaju pod bilo koji oblik utjecaja. Veću povezanost s vršnjačkim utjecajem pokazuje negativno roditeljstvo oca, percepcija oca kao neprijateljski raspoloženog dobro predviđa podločnost vršnjačkom utjecaju. Čini se razumnim za pretpostaviti da djeca koja svoje roditelje percipiraju kao emotivno hladne i kažnjavajuće traže podršku izvan kuće, u vršnjačkoj grupi, a stavove i mišljenja grupe prihvaćaju kao svoja, čime tu podršku i zaslužuju.

Zaključak

U istraživanju povezanosti lokusa kontrole adolescenata s roditeljskim ponašanjima i podložnosti vršnjačkom utjecaju, dobiveni su sljedeći rezultati:

Učenici četvrtih razreda su ekternalniji od učenika prvih razreda. Nisu dobivene značajne razlike u podložnosti vršnjačkom utjecaju između učenika prvih i četvrtih razreda. Dobivene su značajne spolne razlike: ispitanice su ekternalnije, a muški ispitanici su podložniji vršnjačkom utjecaju.

Lokus kontrole adolescenata povezan je s percepcijom pozitivnog očinstva. Adolescenti koji percipiraju svog oca kao emotivno toplog, koji koristi pozitivne tehnike discipliniranja (dogovor i objašnjavanje) i ima nadzor nad adolescentom, imaju internalniji lokus kontrole.

Podložnost vršnjačkom utjecaju pozitivno je povezana s percepcijom negativnog roditeljstva (odbacivanje i negativna disciplina) oba roditelja, i popustljivosti oca. Dobivena je negativna korelacija s dimenzijama pozitivnog roditeljskog ponašanja. Roditelji čije su odgojne tehnike percipirane kao pozitivne imaju djecu koja su manje podložna vršnjačkom utjecaju.

Sociodemografske varijable (spol, dob, opći uspjeh u prethodnom razredu, najviša školska sprema majke i oca, obiteljski status), dimenzije roditeljskog ponašanja i ekternalnost kao prediktori objašnjavaju 22,7% varijance kriterijske varijable podložnosti vršnjačkom utjecju, pri čemu su percipirana popustljivost i negativno roditeljstvo oca i spol ispitanika značajni prediktori.

Literatura

- Aronson, E., Wilson, E.D., Akert, R.M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate ; Zagrebačka škola ekonomije i managementa.
- Avtgis, .T.A. (1998). Locus of control and persuasion, social influence, and conformity: A meta-analytic review. *Psychological Reports*, 83(3), 899-903.
- Barber, B. K., Olsen, J. E., Shagle, S. C. (1994). Association between parental psychological and behavioral control and youth internalized and externalized behaviors. *Child development*, 65, 1120-1136.
- Belsky, J. (1979). Mother-father-infant interaction: A naturalistic observational study. *Developmental Psychology*, 15, 601-607.
- Belski, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child Development*, 55, 83-96.
- Bezinović, P. (1981). Internalna/eksternalna kontrola u odnosu prema nekim osobinama ličnosti. *Dani psihologije u Zadru*, 155-161.
- Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113(3), 487-496.
- Deković, M., & Raboteg-Šarić, Z. (1997). Roditeljski odgojni postupci i odnosi adolescenata s vršnjacima. *Društvena istraživanja*, 6, 427-445.
- Donevski, I. (1989). *Uvjerenje u mjesto kontrole potkrepljenja i stil roditeljskog rukovođenja u gradskoj i seoskoj sredini*. Neobjavljeni magistarski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta.
- Durkin, K. (1995). *Developmental social psychology: from infancy to old age*. Oxford: Blackwell publishing.
- Franić, S. (2006). *Ispitivanje razlika u empatiji obzirom na redoslijed rođenja i spol*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu
- Hrabrić, T. (1984). *Stupanj ekternalnosti kod školske djece u funkciji spola i dobi*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta.

- Joksimović, S. (1984). *Mladi u društvu vršnjaka*. Neobjavljeni doktorski rad. Zagreb: Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta.
- Knezović, Z. (1981). Hijerarhijska faktorska analiza i neke metrijske karakteristike Rotterove skale unutrašnjeg naprama izvanjskom mjestu kontrole potkrepljenja. *Revija za psihologiju*, 11, 35-43.
- Kuterovac-Jagodić, G., Keresteš, G., Brković, I. (u tisku). Attachment styles of parents of adolescents and their parenting behavior.
- Lacković-Grgin, K. (2006). *Psihologija adolescencije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Lamborn, S.D., Mounts, N.S., Steinberg, L. & Dornbusch, S.M. (1991). Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent and neglectful families. *Child Development*, 62, 1049-1065.
- Lebedina-Manzoni, M., Ricijaš, N. (u tisku). Vršnjački utjecaj kod adolescenata.
- Martin, C.A., & Colbert, K.K. (1997). *Parenting: A life span perspective*. New York: McGraw-Hill.
- Minnigerode, F. A. (1976). Attitudes toward women, sex-role-stereotyping and locus of control. *Psychological Reports*, 38(3), 1301-1302.
- Morton, T.L., & Mann, B.J. (1998). The relationship between parental controlling behavior and perceptions of control of preadolescent children and adolescents. *Journal of Genetic Psychology*, 159(4), 477-490.
- Mwamwenda, T.S. (1995). South African graduate students' locus of control, gender differences, and academic performance. *Psychological Reports*, 77, 629-631.
- Nowicki, S. & Segal, W. (1974). Percived parental characteristics, locus of control orientation and behavioral correlates of locus of control. *Developmental Psychology*, 10(1), 33-37.
- Pennington, D.C. (2004). *Osnove socijalne psihologije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Peterson, G.W. & Rollins, B.C. (1987). Parent-child socialization. In M.B. Sussman & S.U. Steinmetz (Eds.), *Handbook of marriage and the family* (pp. 471-507). New York: Plenum.
- Phares, E.J. (1976). *Locus of control in personality*. Morristown, NJ: General learning press.

- Singh, R. P., U Jodhpur, (1984). Experimental verification of locus of control as related to conformity behaviour. *Psychological Studies*, 29(1), 64-67
- Spector, E.P. (1983). Locus of control and social influence susceptibility: Are externals normative or informational conformers? *The Journal of Psychology*, 115, 199-201
- Steinberg, L., Lamborn, S.D., Dornbusch, S.M. & Darling, N. (1992). Impact of parenting practices on adolescent achievement: Authoritative parenting, school involvement and encouragement to succeed. *Child Development*, 63, 1266-1281.
- Šavor, M. (2001). *Povezanost sociodemografskih varijabli, dimenzija roditeljskog ponašanja i eksternalnosti djece*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta.
- Vander-Zanden, J.W. (1993). *Human development* (5th ed.). New York: McGraw-Hill
- Vasta, R., Haith, M.M., & Miller, S.A. (1997). *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Vojnić-Hajduk, I. (2005). *Povezanost dimenzija roditeljskog ponašanja, sociodemografskih varijabli i lokusa kontrole adolescenata*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta.
- Wang, D., (2005). Students' learning and locus of control in web-supplemental instruction. *Innovative higher education*, 30, 1